

I.V. ЧЕМЕРИС

**ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ
КОРУПЦІЙНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ**

В статтє аналізуєтьсє інститут відповідальности юридических лиц за совершение коррупционных правонарушений в Украине. Рассматриваетсє опыт отдельных

© *ЧЕМЕРИС* Іван Вікторович – аспірант Національного інституту стратегічних досліджень

стран относительно ответственности юридических лиц за совершение коррупционных правонарушений. Предлагаются меры для усовершенствования деятельности в сфере противодействия коррупции юридических лиц.

Ключевые слова: *коррупция, противодействие, юридическое лицо, ответственность, орган государственной власти.*

The article presents an analysis of the institute of responsibility for organizations in the sphere of corruption committments in Ukraine. There are considered an experience of some countries for responsibility of organizations in the sphere of corruption committments, proposed the perfection measures for activities in the sphere of corruption counteraction for organizations.

Key words: *corruption, counteraction, organization, responsibility, state government.*

Корупція є невід’ємним атрибутом будь-якої держави, вона завжди присутня там, де існує публічна влада. Жодна з країн світу не має повного імунітету від корупції – вони відрізняються лише її обсягами, характером її проявів та масштабом впливу на соціально – економічну та політичну ситуації. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. В країнах, де вона зустрічається порівняно рідко, корупція у суспільній свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не справляє суттєвого впливу на суспільне життя.

Корупція здатна протидіяти ефективному розвитку економіки держави та громадянського суспільства, які перебувають на етапі становлення. Вона є однією із основних причин політичної і соціальної нестабільності в Україні, на що неодноразово зверталася увага у виступах Президента України, керівників Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Генеральної прокуратури України.

На сьогодні існують різні погляди на сутність корупції, а відтак і різні наукові визначення поняття «корупція». Це пояснюється тим, що корупція як явище стрімко розвивається, випереджаючи розвиток суспільних відносин та заходів, спрямованих на протидію їй¹.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» під корупцією розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Законом України від 16.03.2005 р., дає таке визначення корупції: прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов’язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи.

Одержання хабара відповідно до статті 368 КК України означає прийняття службовою особою незаконної винагороди за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь – якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Пленум Верховного Суду України в своїй постанові №5 від 22 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» зазначив, «особливо кваліфіковані форми хабарництва підривають авторитет демократичних інсти-

тутів держави, дезорганізують нормальну роботу органів влади і управління, дискредитують їхню діяльність, негативно впливають на моральний стан суспільства, загрожують процесам реформування економіки і відродження української державності»².

За роки незалежності України ухвалено чимало нормативних актів антикорупційної спрямованості. Серед головних таких документів слід назвати Закон України «Про боротьбу з корупцією» 1995 р., «Про організаційно – правові основи боротьби з організованою злочинністю» 1993 р., «Про державну службу» 1995 р., Конвенцію боротьби з корупцією на 1998 – 2005 рр., затверджену Указом Президента України від 24 квітня 1998 р. № 367. Крім того, Україною були ратифіковані базові міжнародні документи у сфері боротьби з корупцією: Конвенція Ради Європи про корупцію в контексті кримінального права від 27 січня 1999 р., Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. та інші, які зобов'язують вживати заходів щодо розробки єдиної антикорупційної політики держав – учасниць³.

Антикорупційні норми містяться в багатьох галузях законодавства, зокрема – у законах України «Про статус народних депутатів України» (ст. 3), «Про Вищу раду юстиції» (ст. 3), «Про національний банк України» (ст. 65), «Про Конституційний Суд України» (ст.16), «Про статус суддів» (ст.5), «Про прокуратуру» (ст. 46), «Про міліцію» (ст. 18), «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 12), «Про службу в органах місцевого самоврядування» (ст.ст. 8,12), «Про дипломатичну службу» (ст.ст. 31,32), «Про державну податкову службу в Україні» (ст. 15), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (ст. 8), «Про аудиторську діяльність» (ст. 19), «Про Центральну виборчу комісію» (ст. 7), «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (ст. 8) тощо⁴.

Таким чином, правова основа для боротьби з корупцією в Україні ґрунтується на великій кількості законів і нормативно-правових актів. Проте на сьогоднішній день в нашій державі гостро стоїть проблема їх якості. Наявність нечіткого, неузгодженого законодавства та підзаконних актів створює основу для корупційних проявів.

Навіть кваліфікованому спеціалісту важко розібратися у численних нормативних актах, які так чи інакше по-різному тлумачать концептуальні поняття та антикорупційні заходи, що ще більше ускладнює боротьбу з корупцією.

Специфіка протидії корупції як системному явищу потребує передусім нормативно – правового налагодження складної взаємоузгодженої системи упереджувальних заходів, які мають бути розроблені різними галузями законодавства: цивільним, адміністративним, господарським, фінансовим та іншими⁵.

Без такого підходу не повинен бути прийнятий жоден закон. Сьогодні ж недосконалі закони з великою кількістю відсилаючих норм залишають простір для зловживань з боку чиновницького апарату.

11 вересня 2006 року Президент України своїм Указом схвалив «Концепцію подолання корупції в Україні на шляху до доброчесності». В ній передбачено створення дійової системи запобігання корупції, розроблення комплексних заходів щодо протидії цьому явищу, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків.

На реалізацію концепції Верховною Радою України були прийняті закони України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Вони уточнюють поняття корупції, видів корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, передбачають положення щодо антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, участь громадськості у запобіганні корупції, державний захист осіб, які дають допомогу в запобіганні та протидії корупції, відшкодуванні шкоди, завданої державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення, відновленні прав і законних інтересів та відшкодування збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок вчинення корупційного правопорушення. Передбачається заборона одержання особами, уповноваженими на виконання функцій держави, подарунків та обов'язок декларування не тільки доходів, а й видатків посадових осіб.

Новим у справі протидії корупції стало встановлення на законодавчому рівні відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень та визначено порядок притягнення їх до відповідальності.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» встановлено обмеження щодо юридичних осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, а саме: органи державної влади або органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права, юридичні особи, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, не можуть надавати юридичним особам, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, кошти і майно протягом п'яти років з дня набрання рішенням суду законної сили.

Юридичним особам, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, протягом п'яти років з дня набрання рішенням суду законної сили забороняється провадити діяльність від імені держави чи будь-яку іншу діяльність з надання державних послуг на договірних засадах.

Кабінет Міністрів України визначає порядок накопичення та оприлюднення інформації про юридичних осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення.

Потреба запровадження інституту відповідальності юридичних осіб вже давно назріла в нашій державі. Неодноразово державною податковою адміністрацією України реєструвалися випадки, коли юридичні особи, які не сплачують податки, займаються сумнівною діяльністю, після проведення певної одноразової протиправної операції взагалі зникали. Тому є всі підстави для притягнення до юридичної відповідальності ті підприємства, які не виконують вимоги закону про заборону окремої діяльності або винні в діяльності, яка не відповідає установчим документам.

Правовою основою запровадження в Україні відповідальності за неправомірні дії юридичних осіб можуть бути правові документи міжнародних організацій. Таку вимогу, зокрема, містять: Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності 1997 р.; Міжнародна Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.; Конвенція РЄ «Про корупцію у контексті кримінального права» 1999 р.; Конвенція ООН проти корупції 2003 р.

Що стосується проблеми виду відповідальності юридичних осіб (цивільно-правової, адміністративної чи кримінальної), то при її вирішенні слід урахувати світовий досвід та вимоги документів міжнародних організацій. Такі ж рекомендації, зокрема, містяться у Конвенції РЄ «Про корупцію у контексті кримінального права» 1999 р., ст. 18 якої пропонує:

– Кожна Сторона вживає таких законодавчих і інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб за передбачені цією Конвенцією кримінальні правопорушення – дача хабара, посередництво та відмивання грошей, вчинені в особистих інтересах будь – якою фізичною особою, яка діяла в особистій якості чи як представник того чи іншого органу юридичної особи, та яка обіймає керівну посаду в цій юридичній особі з використанням: представницьких повноважень юридичної особи; чи повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; чи повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи.

– Крім зазначених випадків, кожна сторона вживає необхідних заходів для забезпечення відповідальності юридичної особи, коли неналежний контроль з боку фізичної особи призводить до вчинення в інтересах цієї юридичної особи кримінальних правопорушень фізичною особою, їй підпорядкованою.

Відповідальність юридичної особи за пунктами 1 і 2 не включає кримінального переслідування фізичних осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, підбурюють до них або беруть у них участь.

Рекомендації Міжнародних правових документів про встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб реалізовані в багатьох країнах Європи. Так, відповідно до Кримінального кодексу Франції юридичні особи, за винятком держави, підлягають, крім цивільної, також кримінальній відповідальності. Її керівники можуть бути позбавлені волі терміном до 5 років, а також віддані під судовий нагляд. Передбачені також фінансові обмеження, заборона займатися певною діяльністю.

Відповідно до ст. 121-2 Кримінального кодексу Франції (прийнятий у 1992 р. зі змінами станом на 1 січня 2002 р.) юридичні особи, за винятком держави, підлягають кримінальній відповідальності за злочинні діяння, вчинені на їх користь, органами чи представниками юридичної особи. Що стосується самого покарання, то згідно зі ст. 131-39 КК Франції до кримінальних та виправних покарань, яким піддаються юридичні особи, віднесено штраф, а також тюремне ув'язнення до п'яти років для фізичних осіб; заборона займатися такою діяльністю; віддання під судовий нагляд терміном до п'яти років та фінансові обмеження⁶.

Так, на початку ХХ століття законами США була передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб, винних у злочинних діяннях у сфері господарювання, з покаранням за такі дії штрафом. У 1978 р. Європейський Комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував європейським державам визнати юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності за екологічні злочини. Це давало б змогу судам застосовувати по таких справах покарання не лише у вигляді штрафу, а й у вигляді заборони діяльності підприємств чи інших об'єктів, якщо їх діяльність завдала великої шкоди людям, суспільству чи самій природі. Такою рекомендацією скористалися, зокрема, Великобританія та Франція⁷.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, визнання в національному українському законодавстві суб'єктом корупції юридичної особи є доцільним.

Проте ця нова норма права в українському законодавстві потребує свого подальшого розвитку та вироблення відповідних механізмів реалізації її на практиці.

Для цього потрібно:

- розширити коло органів, на які держава покладає повноваження щодо протидії корупційним діям юридичних осіб, насамперед за рахунок контролюючих органів з чітким визначенням їх повноважень та відповідальності;
- визначити механізми і форми громадського контролю за діяльністю органів влади і управління, уповноважених протидіяти корупційним діям юридичних осіб;
- чітко розмежувати повноваження і відповідальність різних гілок і рівнів органів влади й управління за стан попередження і протидії корупційним діям юридичних осіб;
- посилити відповідальність за корупційні дії юридичних осіб.

1. *Стеценко С.Г. Ткаченко О.В.* Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії: Монографія. – К., 2008. – С. 9. 2. *Слуцька Т.І.* Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності: Навч. посіб. – К., 2007. – С. 27. 3. *Невмержицький Є.В.* Українське антикорупційне законодавство: до міжнародних стандартів // Політика і час. – 1998. – № 11. – С. 55–61. 4. *Невмержицький Є.В.* Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія. – К., 2008. – С. 297. 5. *Кальман О.* Правове забезпечення запобігання та протидії корупції в Україні // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 5. – С. 39–40. 6. *Невмержицький Є.В.* Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія. – С. 315. 7. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. П.С.Матишевського та ін.* – К., 1999. – С. 151.